

Mijn wegen, mijn weg,
een autobiografie (1942-20xx)

MIJN WEGEN, MIJN WEG

EEN AUTOBIOGRAFIE

1942-20XX

JAN ENGELEN

Auteur: Jan Engelen

Coverontwerp: Jan Engelen

ISBN 9 7894 6448 018

© 2021 Jan Engelen

Leendert-Jan Parlevliet, mederedacteur van Interpretatie, zegt rond 1995 na een redactievergadering tegen me: 'Je zou een autobiografie moeten schrijven. De ontwikkeling van jouw denken kan voor mensen interessant zijn.' Het zou nooit bij mij opkomen zijn.

Van dan af hangt het in mijn hoofd. Op 24 februari 2002 begin ik aarzelend aan mijn tekst. Ik kom tot hoofdstuk 3. Januari 2020 neem ik de draad weer op. Als het er nu niet van komt!

Ineke Peerenboom, Kjell Wagner, twee collegae van de IPABO Amsterdam, Loek Seeboldt, al zoveel jaren mijn vriend en studiemakker, Roel Dijk, mij vertrouwd vanuit het Amsterdamse Predikantenberaad en collega in verzorgingshuizen, jullie noem ik hier graag. Jullie hebben de tekst kritisch gelezen, opmerkingen bij gemaakt, voorstellen gedaan. Dank je wel.

Mirjam, jou dank je voor je opmerkingen en altijd alerte vragen.

Aan Leonie Nauts dank ik in feite het hele verhaal. Zo samen kunnen leven onttrekt zich aan mijn begrip. Als ik zeg: 'Ik dank je voor je luisteren en je meegaan', zeg ik zo weinig.

Voor de publicatie van deze tekst blijf ik verantwoordelijk.

Jan Engelen,

Zaterdag voor zondag *Rorate*,

24 december 2021

Rorate coeli, 'dauwt hemelen, en mogen de wolken de rechtvaardige regenen. Open de aarde en moge de rechtvaardige ontspruiten'. Dat is geen gebruikelijk Nederlands. Hij is van de profeet Jesaja (45,8). Rechtvaardig moet je hier ook lezen als 'wat rechtvaardig is', uiteindelijk de 'overwinning'. Bij Jesaja gaat het dan over de bevrijding uit de Babylonische Ballingschap. Dus over verlossing. *Laat in 's hemelsnaam de Verlosser komen.* Daarom zingt de katholieke liturgie dit op de vierde zondag van de advent, de laatste zondag voor Kerstmis.

Je mag hier ongetwijfeld ook denken aan het verhaal over de profeet Elia (1 Koningen 18,41). Drie en een half jaar heeft het niet meer geregend. Op de berg Karmel bidt Elia met zijn hoofd tussen zijn knieën om regen. Hij stuurt zijn knecht verder omhoog om naar de zee te zien, of er al een wolkje komt. De zevende keer ziet de knecht een wolkje als een hand uit de zee komen. De regen zal komen. Het land zal weer groeien en bloeien. Leven zal mogelijk zijn.

De karmelieten hebben een oude traditie die als uitleg geeft: het wolkje is Maria, de regen is de Verlosser. Wanneer ik dat als twintig jarige de eerste keer hoor vind ik dat wel ver gezocht. Sjalom Ben Chorin vertelt me rond 1984 in Jerusalem dat er een orde van paters is, karmelieten, die dit verhaal vertellen. Volgens hem hebben ze dat goed gezien. Maria en Elia staan 'op gelijke hoogte'. De Bijbel noemt van beiden geen ouders. Daarom wijzen ze naar en horen ze bij elkaar.

Rorate coeli is een sterke tekst!

Inhoudsopgave

Mijn wegen, mijn weg.....	1
Vooraf.....	1
Hoofdstuk 1	5
Begin	5
Emmy.....	8
Petrus en Paulus.....	12
En dan word je groter	14
Hoofdstuk 2.....	19
De lagere school 1948.....	19
Vouwen	19
Lezen leren	20
Juffen en meesters	22
Vroeger.....	24
Zingen	26
Verdwenen en weg.....	27
Mijn vader	28
Mijn moeder	29
Lezen	30
De kerk.....	30
Mariajaar 1952	31
Blijkbaar.....	32

Film	36
Mijn zussen en broers	38
Een momentje praktijk.....	40
Voorjaar 54.....	41
Als je dan rond de twaalf bent in Schaesberg.....	43
De mulo	44
Maart 1954.	45
Twaalf jaar ben ik	47
Hoofdstuk 3.....	48
Merkelbeek 1955-57 - Middelbare school, deel 1	48
Brocarduscollege	48
De docenten.....	49
De kloosterkerk.....	49
Docenten.....	53
Brunsummerheide	56
Sixtus.....	57
De wijdingen in Merkelbeek	59
En dan is het er niet meer	60
Hoofdstuk 4.....	62
Zenderen, 1957-61 – Middelbare school deel 2	62
Gymnasium Sancti Alberti	62
Toneel	64
Studeren, hoe moet dat?	66
De rector en de conrector	69
Wat moet ik dan?	75
Op de mijn werken en mannen meemaken die werken	76
Aylesford	78
Dan weet je opeens iets.....	80

Thuis, de laatste verjaardag thuis.....	82
Boxmeer.....	82
Hoofdstuk 5.....	85
Boxmeer – Kamp Lintfort, 1961-62	85
Noviciaat.....	85
De dag begint.....	86
Ontbijt.....	88
Opus is werk	89
Een jaar lang iedere dag de natuur in	90
Kamp Lintfort.....	92
Hoofdstuk 6.....	95
Dordrecht – 1962-65.....	95
Filosofie.....	95
Colleges	97
Onnozele kinderen	101
Stena	103
Op weg naar een beginnetje in de filosofie	105
En dan, als je geloven verdwenen is	109
Ton.....	110
Levinas.....	111
Gezondheid	113
Jeugd en jongerenwerk.....	116
Toneel	117
Willem-ome	119
Een simpel idee.....	122
Hoofdstuk 7.....	127
Merkelbeek 1965-67	127

Theologie deel 1.....	127
EHBO	128
Dogmatiek?	131
Vakgebieden	134
Basisonderwijs	137
Van Merkelbeek naar Aalsmeer/Amsterdam	141
Hoofdstuk 8	144
Aalsmeer-Amsterdam	144
Theologie, deel 2.....	144
Veranderingen.....	147
Onderwijs geven op een MAVO.....	148
Ben Hemelsoet, Frits Tillmans - KTHA-docenten	149
Judaïca van Rabbijn Yehuda Aschkenazy	154
Stand van zaken.....	155
Hoofdstuk 9	157
Priesterwijding 1969.....	157
Mijn wereld.....	157
Veertien jaar verder.....	157
Verder studeren.....	161
Een nooit vermoede afstand	161
Vakantiepastoraat in Duitsland	162
Hoofdstuk 10	165
Aalsmeer-Amsterdam 1969-70	165
Heden en toekomst	165
Een avond in maart 1970	167
Onderweg	169

Sensitivitytraining	170
Een mening	175
Kapittel 1970	175
Hoofdstuk 11	177
<i>Parijs – 1970</i>	177
Zoeken en vinden	177
École Normale Superieure	178
Levinas.....	180
Ricoeur.....	183
Hoofdstuk 12	184
Leven en bewegen 1970-71	184
Mijn thuis in Parijs.....	184
Over de kerk in Nederland.....	185
Frans en Frankrijk	187
Maar intussen	188
De post en de trein.....	189
<i>Hoofdstuk 13 .....</i>	<i>191</i>
Afscheid nemen en beginnen	191
Klooster	191
Een kamer	192
En toch!.....	193
Hoofdstuk 14	195
Amsterdam 1971.....	195
Emmalaan en “R.K. Ped.Ac. De Voorzienigheid”	195
Hoofdstuk 15	199

Bijlmermeer – Amstelveen – Roermond	199
Bijlmermeer, 1971.....	199
Geboorten, 1973 – 1975 - 1977	201
Enkele momenten	203
Groeien en groot worden.....	204
Een gesprek bij de bushalte.....	207
Samenhangen gaan vermoeden.....	208
Een nieuwe studie en het oude nest	211
Een levendig contact.....	212
Herten-Roermond, 1995.....	213
Naar Amsterdam, 2005	217
De Johannes de Doper	218
Verpleeghuizen	219
De overval	219
Egypte, en nu Jordanië en Syrië	222
Hoofdstuk 16	224
Pedagogische Academie: katecheet	224
Begin en impuls: ontwikkeling leerplan	224
De bijbel naar voren gehaald	225
1D, mijn eerste ‘klas’	226
Een nieuwe Pabo	234
Verhalen en expressie	238
Verhalen en de taal van herkenning	242
Didactisch nieuwtje.....	249
Een keuze die geen keuze is	250
Hoofdstuk 17	258
Studeren	258

Een.....	258
Twee	259
Afstuderen.....	260
Een nieuw begin	264
De laatste loodjes	267
Oecumene.....	268
Kerugma.....	270
Plein van Siena	272
Een boek.....	273
Kerkelijk betrokken	275
Een soort to be or not to be	277
Hoofdstuk 18	284
Over God en het vertrouwen dat geloven heet	284
Onberekenbare woorden	284
God is niet los verkrijgbaar.....	285
Denken en denken is twee	285
Pappa, wie is God?	286
Tussen ontwrichting en ontsluiting.....	287
Exodus als watermerk	288
Communiceren met, feeling hebben voor	289
Een creatief proces.....	291
Taal.....	292
In de schaduw van het laatste avondmaal	293

Vooraf

Het is heel warm in die dagen, eind juni 1942. 's Nachts moeten de ramen dicht. Dikke gordijnen ervoor, vastgeplakt. Alles moet verduisterd zijn. Het duurt al een dag of twee, drie, en het gaat niet. Het moet een tangverlossing worden. Wanneer het hoofdje geboren is, 1 juli 1942 rond vier uur in de ochtend, wordt het kind gedoopt, in alle consternatie met de limonade die op de tafel bij het bed staat.

Als alles voorbij is ligt het kind er nogal verformfaaid bij. Een oudere zus van de jonge moeder die erbij staat, hoort haar bidden: *Hergötje, nim um bi-j dich*. De moeder denkt dat er niets gezond is aan dat jongetje. De vroedvrouw zegt dat die deuken en vlekken wel bij zullen trekken. Gelukkig is dat ook zo. Van dan af aan is dat kind dan altijd bij je, jouw kind, ook wanneer er goed en wel vijftien maanden later weer een kindje is, nu een meisje en dertien maanden later weer een meisje, gevolgd door een jongetje. Als ze vier en een half jaar getrouwd is heeft ze vier kinderen. Dat is 54 maanden getrouwd, 36 maanden zwanger. Ze heeft veel vriendinnen en kennissen, maar haar leven speelt zich grotendeels thuis af. Ze doet wonderen in de keuken. Niets is heerlijker dan een mooi hoorspel op de radio tijdens het verstelwerk, en een boek lezen met een kopje koffie erbij. Alles van het huishouden leert ze mij. Ik ga ramen wassen als de beste. Zeker bij de buitenkant van die ramen boven, een been op de vensterbank, voel ik me een acrobaat. Ik help haar bij de was, doe de boodschappen. Meubels en vloeren boenen. Ze heeft alleen vergeten mij te leren hoe je kinderen moet krijgen. Als ik tien ben ga ik haar zussen in Eyselshoven leren hoe je olieballen bakt, of frites.

Aan haar verhaal over mijn geboorte houd ik wel een schuldgevoel over. Ik deed het niet maar ik deed het wel. Daar kom je als jongetje van 9 jaar niet uit. Tussen 1948 en 1956 komen er nog een jongen en drie meisjes. Al die kinderen zijn haar allemaal even lief – maar ook denk ik dat zij van mening is, dat het

leven wel erg hard voor haar was. Wat in haar vermogen ligt doet ze om ervoor te zorgen dat haar dochters zich terdege beperken in hun kindertal.

En waar is die vader al die tijd? Eigenlijk is dat snel gezegd: *op*, liever *in* de mijn, de steenkoolmijn Oranje Nassau II in Schaesberg. Wanneer mijn ouders naar hun woning in de Noordooststraat in Schaesberg verhuizen weet ik niet. Het moet rond 1944 zijn. Want in mijn oudste herinnering sta ik in de kelder van nummer 14 voor het kelderraam *naar buiten, naar boven* te kijken. De hemel is zwart van laag overvliegende vliegtuigen zwaar van bommen, op weg naar Duitsland. Het huis siddert als een bang dier. Bommenwerpers op weg naar Berlijn of Dresden. Dat moet februari 1945 zijn. Ik ben net twee en een half. Vliegtuigen vol bommen!

Mijn vader werkt vijf dagen per week acht uur ondergronds, op zaterdag zes uur. Daarvoor is hij drie kwartier onderweg. Hij krijgt zijn penning. Daarop staat 773, zijn nummer. (Dat nummer moet ik later ook noemen bij de dokter.) Er zijn drie penningen. *Rond* voor de dagdienst, van zes tot twee; *zeshoekig* voor de middagdienst van twee tot tien, en *vierkant* voor de nachtdienst, van tien tot zes. Wanneer hij acht uur later weer boven de grond komt moet hij die penning inleveren. Zo weten ze boven zeker dat je teruggekomen bent.

Op de mijn aangekomen trekt hij zijn mijnplunje aan. Op maandag is die schoon, alle andere dagen is die werkkleding altijd al zwart en vol steengruis. Met zijn *koempels* loopt hij naar de schacht. Via trappen stellen de mannen zich in vier verdiepingen op voor de liftkooien. Als de lift er is snel instappen. Doek ervoor en naar beneden, 12 meter per seconde, 800 tot 1000 meter diep. De stenen en brokken steenkool komen met een snelheid van 18 meter per seconde naar boven. Met een ondergronds treintje of via transportbanden ga je naar je werkplek. Die reis kan wel een half uur duren.

Na afloop van de dienst ga je op dezelfde manier maar nu omgekeerd terug naar de schacht, de liftkooien in. Weer boven volgt een uitgebreid wassen en

dan weer op de fiets een half uur naar huis.

Ik weet die eerste jaren van mijn leven natuurlijk niet hoe mijn vader leeft of wie hij is. Hij zingt graag en houdt van zijn kerkmuziek en Oostenrijkse muziek, maar hij is niet zo'n prater. Hij vertelt niet zoveel over vroeger. Ja, een keer, echt toevallig, vertelt hij mij, dat hij als kind een ondeugend jongetje was. Hij zal wel 'ondernemend' bedoeld hebben. Wanneer ik een beetje oog krijg voor wat hij doet, dan is hij, wanneer hij net van de mijn thuis gekomen is, altijd anderhalf uur diep in slaap, niet wakker te krijgen. Ik herinner me nog het aanleggen van de waterleiding in ons huis. Mijn vader heeft net nachtdienst gehad, is thuis sinds ongeveer zeven uur. Vanaf rond half elf slaan hamers en beitels een gat in de vloer voor de afvoer. Hij slaapt nog geen acht meter van die plaats die gebeukt wordt af, twee deuren met daartussen een smal gangetje verder. Hij slaapt gewoon door. Wanneer hij zijn rust heeft gehad is er in dat huishouden altijd wel wat te doen, in de tuin, in huis. Voor mijn gevoel kan en doet hij alles: schoenen repareren, fietsbanden plakken, schilderwerk verzorgen en bijhouden, een kippenhok bijhouden, bedenk het maar. 's Zondag gaat hij soms met ons wandelen. *Dan kan mamma een beetje rusten. Zo* wandelen we op zondagochtend via Schaesberg langs de 'school met den bijbel', naar de laan door het bos, een mooie bosweg die naar het kapelletje gaat. De school is op zondag een kerk geworden. Je hoort ze stevig zingen. Mijn vader zegt dat dat psalmen zijn. Zo'n vijftien jaar later herinner ik hem daar aan. Hij knikt instemmend. Dat was ook zo. Ik zeg hem dat de 'wisselende gezangen' die hij iedere zondag in de kerk zingt altijd uit de psalmen komen. Verwonderd kijkt hij me aan. Hij zegt: 'Dat moet dan wel toevallig zijn'.

Hij vindt het wanneer ik nog klein ben, ook fijn om 's zondags na de Hoogmis in Leenhof, tien minuten lopen van ons huis, met zijn broers en vader te kaarten. Dat doet hij later ook met zijn kinderen. Hij houdt van gezelligheid, en ik merk dat het voor hem belangrijk is, dat de mensen om hem heen het goed hebben. Daar let hij op.

Als zijn jongste kinderen rond de vijftien zijn zegt hij tegen mijn moeder: 'Als je toch ziet wat erbij komt kijken met die kinderen.' Mijn moeder vertelt mij dat lachend. Op dat moment zijn de vijf oudsten al het huis uit en hij heeft dat opgroeien met wat daarbij komt kijken nauwelijks meegemaakt. Maar dat was dan ook haar terrein.

Mijn vader weet hoegenaamd niets van huishouden en koken, maar wanneer er een kindje geboren is ontpopt hij zich tot gastheer en dienaar. Er zal ook wel enige dagen een kraamverzorgende geweest zijn, maar hij verzorgt naast zijn werk dan ook het huis, zijn vrouw en zijn kinderen. De jongste kinderen zeggen dat moeder hun vertelde, dat hij iedereen veertien dagen lang verzorgde.

Hoofdstuk 1

Begin

Willem Engelen, mijn vader, wordt op 21 april 1919 geboren in Huissen, Gelderland. Zijn moeder komt uit de Betuwe, uit Bommel. Troutje Schoeters is mijn moeder. Haar vader komt uit Charleroi, haar moeder uit Krefeld. Zij wordt op 30 januari 1920 geboren in de Hopel, een woongebied in Eijgelshoven maar dat was gemeente Kerkrade. Hun beider ouders komen naar Schaesberg en Eijgelshoven rond de jaren twintig van de vorige eeuw. De steenkoolmijnen beginnen op gang te komen. Er is werk.

Zij leren elkaar kennen in 1939. Ze trouwen op 16 augustus 1941. Volgens de foto's is het een stralende dag. Wij, mijn zussen en broers kennen die datum. Het is voor ons elk jaar weer een dag met een feestje. Die dag gaat nooit ongemerkt voorbij. Mijn vader en moeder, trouwens ook wij, we zijn blij met elkaar.

Op 1 juli 1942 word ik in Schaesberg geboren. Tot 1955 is Schaesberg mijn wereld. Nog net geen 13 verlaat ik op 5 mei 1955 het huis van mijn vader en moeder. Met hen laat ik mijn twee zussen, Mien en Ina, mijn broers Wim en Jozef, en mijn zusje Truus achter. In 1957 en 59 zullen Lenie en Paula nog geboren worden.

In mijn eerste jaren ben ik een schriel oorlogsjongetje. Dat verandert wanneer ik vijf of zes ben. Daar komt nog een opmerking over.

In Schaesberg zeggen mensen niet over zichzelf dat ze geloven, want geloven is niet iets dat je 'doet' of 'zegt te doen'. Weten vissen dat ze in water zwemmen?

In mijn kinderwereld is geloven of leven, de zichtbare en onzichtbare kant van elke dag. De huizen, straten, scholen en winkels, overal waar mensen zijn of elkaar treffen: in ieder huisje vind je meerdere kruisjes. Aan de muur naast de deur hangt in de regel in elk huis een wijwaterbakje. Wanneer ik thuis wegga maak ik altijd een kruisje met wijwater.

Het kruis hangt overal, zelfs op het postkantoor. Vraag je aan de man achter het loket: 'Waarom hangt dat kruis daar, aan de muur?', hij zal je verbaasd aankijken: 'Waarom zou het er niet hangen?'

Elk zondagochtend zijn de straten naar de kerk ieder anderhalf uur vol mensen. Ze komen en gaan naar de kerk of naar huis. Ik durf niet te beweren dat de straten zwart zijn van de mensen, maar in mijn herinnering is het wel zo. Iedere zondag en elke feestdag wordt de samenhang tussen al die mensen zichtbaar. Dat is het decor waarbinnen het leven van elke dag zich afspeelt, voor iedereen. Daar hoeft je niet wat men later noemt 'gelovig' voor te zijn.

Katholiek zijn hoort bij het patroon van bidden voor en na het eten, tanden poetsen voor het slapen gaan of een kruisje maken met wijwater als je thuis weggaat. De kerk is volop en vertrouwd aanwezig in het leven van elke dag. Vertrouwd. Je begrijpt het, je weet het en je bent er thuis. Je begrijpt het gedrag. Je bidt elke avond voordat je gaat slapen. Het is niet verkeerd om stil te staan bij vertrouwde woorden. Dat geeft ook rust. Na al die jaren doe ik dat nog altijd. Uitrusten bij goede woorden. Daar word ik niet slechter van. Het geeft me een plek en het geeft me een eigen soort vertrouwen. *Geloven* is de naam voor het onbenoembaar concrete ruimte die alle facetten van ons leven doorademt. Het woord *plek* of *plaats*, of *ruimte* wordt in de regel onderschat. Je kunt niet *zijn* zonder *er(gens)* te zijn. In die wereld vind ik mijn plekje.

Ik ben waarschijnlijk een jaar of vier. Twee mannen komen *iets* brengen. Uit het karton diepen ze een soort houten kastje op waar een glazen plaatje op staat, een beetje schuin, naar achteren hellend. Daar staan veel letters op. Aan de voorkant zit geen hout. Daar is een soort gordijntje over een gat gespannen. Je kun er niet doorheen kijken. Je kunt wel voelen dat daar iets ronds achter zit. Dat gordijntje gaat nooit open. Ik hoor: het is een radio. En dat 'ronde ding' is de luidspreker. Daar komt het geluid uit.

Op het bijna schuinstaande glazen plaatje staan wanneer ik later lezen kan, vreemde namen. *Stavanger* herinner ik me, en *Rias Berlin*. Links en rechts

beneden zitten knoppen. Als je de knop links genoeg naar rechts draait, hoor je een klik. Dan gaat een groen lampje branden. De radio gaat 'aan' en uit de stilte komt na enige tijd geluid. Draai je verder dan wordt het geluid harder. Aan de rechterkant kun je draaien om andere geluiden te vinden. Andere 'zenders', heet dat, maar wat weet ik? Vaak als je de mensen op de radio hoort praten, begrijp ik het niet. Vreemde talen? Verre geluiden? Wat is vreemd, wat is ver? Door de lucht komt *veraf* opeens *dichtbij*. En ik weet natuurlijk ook niet wat *dichtbij* is. En dat allemaal in ons huis, op de Noordooststraat 14 in Schaesberg. Het moet rond 1946 zijn. Ik ben 4 jaar. Met veel plezier heb ik zojuist alle Pinksterbloemen in de tuin onthoofd. Ik vind die zacht gekleurde stevige bollen zo mooi, zo echt rond en roze. Mijn vader is er niet blij mee.

Dat kastje! Door die radio hoort vanaf mijn vierde jaar muziek bij mij. 'Er hangt een paardenhoofdstel aan de muur' en 'Als de klok van Arnemuiden'. Het zijn liedjes waar ik helemaal blij van wordt. Al die weemoed die je kunt voelen, al ken ik die rare woorden niet. Dat lied over de klok van Arnemuiden spreekt me wel aan. Mamma vertelt me dat die klok luidt als een vissersschip vergaan is! Voor de vissers op die boot is er dan geen 'welkom thuis' meer! Ik vind dat wel erg. En je kunt die droefheid horen als je naar het lied luistert. Overbuurvrouw Goossens zingt het vaak terwijl ze de ramen wast die wagenwijd open staan.

Muziek, altijd. Ook in de kerk. Soms, op feestdagen, zingt het dameskoor ook mee. Dan weet je niet wat je hoort. Zoals wanneer het orgel zich aan feestelijkheid te buiten gaat. Dat is de kerk, de wereld van mijn geloven. Die heb ik vrijwel altijd bij mij. Een stem, een klank, een taal. Ik voel dat al voordat ik voel of aan het licht, en enigmate terecht kom. Altijd muziek.

Ik zal een jaar of 5 zijn. Mijn moeder heeft achter het huis de was opgehangen. Achterom sluit de tuin aan die van de burens. Als de vrouwen op maandag de was doen vinden ze elkaar natuurlijk ook bij de heg. Mijn moeder staat dan met mevrouw Kohlen, de buurvrouw, te praten. Als het nog een beetje fris is warmen hun handen onder het bovenstuk van hun schort. Ik denk: Als ik groot

ben! Zo kunnen praten. Het lijkt me geweldig. Dat vanzelfsprekend bij elkaar horen en elkaar begrijpen! Ik kan er niet op wachten.

Emmy

Intussen. Ik heb gelukkig, ... niet eens gelukkig, het is gewoon zo. Ik heb zoals bijna iedereen een buurmeisje. Maar mijn buurmeisje! Emmy woont aan de andere kant van de heg op nummer 12. In hun tuin staat naast de schuur een echte appelboom. Elk jaar hangt die vol.

Emmy is een schat van een buurmeisje. Alles wat een meisje zou kunnen zijn, dat is zij. Heel anders. Altijd blij. Emmy. Later zal ik iedere studente die Emmy heet, het zijn er maar weinig, scherp aankijken, zoals ik ook iedere Leonie zo goed mogelijk in mij opneem. Emmy, haar naam is me vertrouwd als de lucht die ik adem. Zoals zij, zo zijn voor mij meisjes. Ze zijn puur vertrouwen, en vriendschap. Want dat, of zó, is Emmy. Ze weet het zelf niet, want als je het weet, wat weet je dan, maar ik heb voor wie zij is geen woorden. Zo dichtbij. Zoiets kun je niet bedenken. En een Leonie ben ik dan 'nog lang niet' tegengekomen.

Emmy is 'een jaar groter' dan ik. Daarom weet en kan ze ook zoveel meer als ik. Voor Emmy is dat heel gewoon. En ze is uiteraard niet gierig met haar kennis en kunde. Vanzelfsprekend leert ze mij rekenen. Dat is, merk ik later, eigenlijk ook niet zo moeilijk. Vijf en twee bijvoorbeeld. Als ik op de grote school kom heb ik dus wel al een voorsprong. *Als ik groot ben word ik bisschop en trouw ik met Emmy*, dat staat voor mij vast.

We zitten vaak op het stoepje voor de deur van haar huis in de zon. Als het twaalf uur geweest is komt die zon om de hoek kijken. Die gaat dan bij haar op het stoepje schijnen. Bisschop worden en trouwen, het een kan niet samen met het ander, maar dat weet ik dan gelukkig nog niet. Dat vertellen de grote mensen me later, maar ik hoor het niet. Ik hecht ook niet aan die mededeling. Waarschijnlijk wil ik dat ook niet weten. Waarom zou je?

Wanneer ik zes of zeven ben verhuizen we van Noordooststraat 14 naar Noordooststraat nummer 1, vanuit een huis *in de straat* naar een huis *op de hoek*. Dat is gemakkelijker voor mijn vader. Daar is de tuin groter en heb je thuis je groententuin. Ik merk het niet, maar het vanzelfsprekende contact met Emmy is even vanzelfsprekend verloren. Een paar jaar later worden de straten geasfalteerd. Weg grote tuin. Welkom plantsoen. Wanneer ik 30 ben zie ik Emmy nog eens. Een kleine, nog altijd heel lieve vrouw, denk ik, voel ik. Ze wilde me nog eens zien na al die jaren. Ze is verlegen tegenover zo'n grote man. Ik vind dat niet eerlijk. Ze was eigenlijk het goud van mijn jongste jaren.

In die dagen (1946/7) is er in de *kólonie*, waar de mijnwerkers met hun gezinnen wonen nog geen stromend water. Onze woonwijk is rond 1925 aan de Heerlense kant van de Hoofdstraat gebouwd, links van 'de Baan', de spoorbaan. Drie rails worden daar vanuit Eijgelshoven op weg door Schaesberg naar Heerlen één. Er ligt een bescheiden rangeerterrein. 's Nachts rond vier uur en 's middags om vier uur worden hier wagons vol steenkool zwaar puffend tot een lange trein gemaakt. De zwaar zuchtende en schokkende, hoestende stoomlocomotief en een rondrennende rangeermeester met pet, fluit en bordje met een spiegelei erop, zorgen voor de goede banen. Regelmatig bukt hij zich om tussen de twee buffers van de wagon de zaken te regelen. Hij pakt dan een zware ijzeren haak die tussen die buffers hangt, wacht tot de andere wagon komt en klinkt die haak vast aan de andere wagon. Dan bukt hij zich weer en springt hij weg van 'tussen de wagons'. Het lijkt me eng.

Aan de Hoofdstraat langs het lager lopende spoor naar beneden heb je dan eerst de *kólonie*, daarna kromt de naar beneden lopende weg even naar links, een bochtje, om nu rechts onder het spoor door te gaan. Voordat je onder het spoor door gaat zie je op de muur van de spoorbrug nog hakenkruisen staan. Aan de andere kant van het spoor begint aan de linkerkant als tegen een heuvel gebouwd Leenhof, tussen het spoor en de weg naar Heerlen. Onder aan de heuvel, linksaf, gaat de weg naar Heerlen. Heerlen ligt drie kilometer van ons

huis. Vanuit ons keukenraam zie je uit op Heerlen. Je ziet je vooral de mijn, de Oranje Nassau I. Je ziet de koeltorens en prominent de Lange Jan, de schoorsteen van de elektriciteitscentrale die in 1937 gebouwd is, 137 meter hoog. Met veel carnavalesk rouwmisbaar is die toren in 1976 opgeblazen.

Onze straten zijn nog niet geasfalteerd maar de zon schijnt bijna altijd, al kan dat natuurlijk niet. Bij de pomp om de hoek op weg naar school woont een vervelend vrouwmens. Ga je naar school, heb je als achtjarige natuurlijk altijd dorst, maar van haar mag je niet drinken aan de pomp. Ze houdt niet van dat gespetter. Misschien worden de stenen wel nat! Ze heeft natuurlijk eigenlijk niets te zeggen over die pomp want hij is van ons allemaal, van de buurt. Maar joelend als een verongelichte cheffin komt ze altijd weer haar huis uit rennen om ons weg te jagen, alsof we kippen zijn. Ze is wel getrouwd maar heeft geen kinderen. Dan zijn wij alleen maar lastig, denk ik.

Rond 1952 nadert de beschaving. Onze straten worden recht getrokken. De gaten in de straat worden gevuld. Stenen en asfalt erop. Het geheel wordt languit glad gewalst. Rond 1948 is de aanleg van de riolering al begonnen. We hoeven nu niet meer naar buiten als je naar de w.c. wil. En er komt een waterleiding. Tót 1948 staan er in elk huis grote ketels water op de 'pottenbank', meestal in een soort geïmproviseerde bijkeuken. Ik weet niet wie die vaten vult. Dat zal mijn vader wel doen. Het zijn voor mij vanzelfsprekend gevulde vaten, bijna bijbelse vaten. Alleen, deze vaten zijn grote ketels waarin je elke maandag ook de witte was kookt, en waarin je bijvoorbeeld ook kunt 'inmaken' in weckglazen. Groenten, vruchten, vlees. In het najaar staan er heel wat weckpotten in de rekken in de kelder. Of uit die grote vaten zoals in Kana ooit wijn uit zal kunnen komen? Ik denk dat de lieve Jezus het daar ook moeilijk mee zou hebben, maar bij Hem weet je het nooit.

Maandag is wasdag. Mamma beweegt een ronde stok op een houten 'ketel' die op een of andere manier 'vast' en los zit. Aan de onderkant van de deksel zitten heen en weer draaiende planken met gaten erin. Het wasgoed slingert heen en weer. Zo wordt het schoon. De witte was moet uiteindelijk ook wit worden! Het overbodige water wordt eruit gewrongen. Handwerk. Voor extra vlekken is er nog een *weschbred*, een brede plank met ijzer beslagen waar 'heen- en weergaande ribbels' in zitten.

Het gebruikte water verdwijnt waarschijnlijk in de tuin. Het is na de laatste wasbeurt altijd pikzwart. Want die laatste was is in de mijnstreek altijd de *koelpungel*, de kleren die pappa ondergronds (in de *koel*), in de mijn, aanheeft. Een dun zwart hemdje en een jas en broek van dikke katoen, aan een kant glad, aan de binnenkant geruwd. Die was is altijd door en door zwart. Veel gruis zit daaraan en daarin vastgeplakt. Ik weet dan nog niet dat ook de longen van die mannen ook ongeveer zo moeten uitzien! De broers van mijn moeder zijn voor hun vijftigste gestorven. Die van mijn vader zijn vijf of tien jaar ouder geworden. Elke twee jaar worden hun longen gecontroleerd. Hoesten? Iedereen hoest wel eens.

Als die dikke kleren droog zijn worden ze opgevouwen. Er gaat een *mijnwerkershandoek* omheen, een soort licht en donkerblauw geblokte handdoek. Zoiets bestaat nog steeds. De twee tegenover elkaar liggende punten worden aangetrokken en aaneengeknoopt. Daarna de andere twee punten. Die krijgen een extra knoop. De *pungel* is nu makkelijk vast te pakken en klaar om hem de volgende week maandag weer, onder je bagagedrager, mee te nemen, achter op de fiets.

We hebben thuis natuurlijk ook kippen en vanzelfsprekend een kippenhok. Iedere week spit mijn vader de grond om. Ik kijk daar goed naar. Zodra ik het kan neem ik dat over. De grond voelt eigenlijk zacht. De kippen dansen om je voeten en zijn er als de kippen bij om wormen te pikken. Met Pasen hebben we dus ook altijd kuikentjes. En heel gek: als je een kip slacht dan vliegt hij als het ware nog even.

De naam *de kólonie* heeft niets denigrerends. Onze wijk heet gewoon zo. Alle mannen zijn *koempels* van elkaar. Ze doen hetzelfde werk, praten daar in hun vrije tijd altijd over. Hebben ze *het accoord* bereikt? Dat betekent een beetje extraloon. Was het heet in de pijler (waar steenkool gewonnen wordt), ongeveer achthonderd tot duizend meter onder de grond? Ze spreken een taal met woorden waar ik niets van begrijp maar deze mannen begrijpen elkaar. Hun taal. Dat is de wereld die ze delen.

Als het weer goed is zie je ze vaak op zondagmiddag *centjes stieken*. Op 8 meter van een streep trekken ze een lijn. Daarop tekenen ze een 'hokje' van acht bij drie cm. denk ik. Nu is het de kunst, een cent in het hokje te gooien. Val je achter de streep dan ben je dood en tel je dit spel niet meer mee. Het gaat erom, wie het dichtst bij 'het hokje' komt. De vrouwen zijn intussen druk bezig met het middageten. Een milde geur van rundvleessoep met de nodige kruiden trekt dan weldadig door het hele huis.

Aan vriendjes en vriendinnetjes komen we in de kolonie niet te kort. Maar Emmy is een uitzondering. Zij leert me en laat me voelen dat er meer is dan wat een mens voor mogelijk houdt. Het natuurlijke plezier waarmee ze dat doet verrast me altijd weer.

Petrus en Paulus

De zondag na 29 juli viert de kerk ook in Schaesberg het feest van 'Petrus en Paulus'. Zo heet ook het 'fluit en tamboerkorps' waar mijn broers Wim en Jozef, en Paula, mijn jongste zusje, lid van worden. Petrus en Paulus zijn de *patroonheiligen* van onze kerk. Op hun feest is het bijna altijd prachtweert. Processie en kermis! 1 Juli ben ik jarig. Dus altijd feest. Voor de processie die voorbijtrekt heeft mam een tafeltje met een Mariabeeld of buiten neergezet. Een kruis of een Mariabeeld in het midden, links en rechts staan bloemen uit de tuin en aan de buitenkant twee kaarsjes. Elk jaar is het weer spannend: als de kaarsen maar niet uitwaaien. Het geheel ziet er uit als een mini-altaar, de kern van de kerk aan huis.

De vrouwen zijn natuurlijk altijd bezig met de drukte in huis met al hun kinderen. De mannen en de jongens lopen in de processie vooraan, dicht bij de fanfare 'Sint Aloysiana'. Plechtige muziek. Zo komt de processie langs in een ingetogen tempo – al denk ik dat niemand van de blazers weet wat ingetogen is. Dat hoeft ook niet. Als de pastoor het maar weet. De echte *blazers* weten dat deze muziek *processiemars* heet, een aparte categorie stralende muziek. Dragend en feestelijk.

De straten zijn versierd. Aan stokken met een kruisje erop hangen van stok naar stok slingers met geel-witte vlaggetjes. Op straat hebben we een kleurige loper van zand gemaakt op de dan nog steeds niet geasfalteerde wegen in onze buurt. Ik zie hartjes van rood gekleurd zand, de liefde, of is het 'geloof'. Nee, 'het geloof' zal wel een blauw kruis geweest zijn. De ankers van de hoop zijn groen. Volgens de kapelaan heeft groen niets te maken met het voorjaar. Pasen ook niet. Wat weet die kapelaan¹ van het voorjaar en van Pasen, denk ik later. Maar bij de processie in Schaesberg waaien overal vlaggen en vlaggetjes alsof het grote bloemen zijn. Veel geel-wit: de pauselijke kleuren leer ik later.

De inzet van allen maakt een religieuze verbondenheid zichtbaar. Collectief beleefde en gedeelde vroomheid. In de regelmaat van die dagen geeft dat wanneer het leven wat moeilijker is, ook troost en echte levensmoed. Dat is 'onze wereld', de ruimte die we met elkaar delen, uitbundig en ingetogen. Daar horen ook de kruisen bij die je in Zuid-Limburg op zoveel plaatsen ziet, en de vele kapellen. In de ruimte die dat alles schenkt voelen wij ons thuis.

Een man ligt rond half twee 's middags, vlak voordat de school weer begint, een lied te zingen in het talud langs het spoor. Wij, de kinderen van *de kolonie*, zijn op weg naar school en blijven nu staan kijken. Het is de *loemelepiet*, de voddenman. Hij ligt daar, zingt en blijft zingen. Als twee politieagenten, de pet op hun hoofd, hem komen halen zingt hij gewoon verder. Gearmd nemen ze hem mee naar het politiebureau naast onze school. We gaan er dus met zijn allen bijna in processie achteraan. Sommige kinderen lachen. Na een paar

passen zakt de broek van de man naar beneden. Een lange, oorspronkelijk witte onderbroek toont een heel pallet kleurige vlekken. Mam vertelt later dat hij dronken was. 'Dan heb je te veel gedronken. Die vlekken komen van de spiritus'. Ik snap dat niet, maar het schijnt niet zo goed te zijn en iets met een bepaald soort drinken te maken te hebben. Niet met het drinken van koffie of thee met of zonder melk. Nu mijn moeder het zo noemt begrijp ik het. Zo zit een wereld in elkaar. Benoemd, begrepen, doorgegeven.

En dan word je groter

Als ik vijf ben mag het voor het eerst logeren. Bij tante Leen *op de Bosse* in Eygelshoven, drie huizen verder van waar mijn moeder opgegroeid is, bij haar oudste zus. Het is een hoger gelegen plaats, een steile weg omhoog – daar kun je niet omhoog fietsen. In de zomer loop je tussen de korenvelden naar Bleijerheide. Veel later zal ik horen dat mijn vader daar tijdens de oorlog is opgepakt. Hij was op weg om bij een boer melk te halen voor mij of voor mijn zus Mien, zestien maanden na mij geboren. Het is 1943. Mijn vader moet met zijn kannetje aansluiten bij de mannen die tijdens een razzia opgepakt zijn en in een rij staan. Als de soldaten naar voren lopen laat hij zich in het korenveld vallen en kruipt weg. Later zegt hij bijna pochend tegen mij, dat hij altijd een ondeugend jongetje was.

Tante Leen en oom Alfred, *op de Bosse*, vlak voor de hoek waar opa en oma wonen, hebben twee kinderen, Paula en Jean. Ze zijn zo'n tien jaar of meer ouder dan ik. Paula vind ik echt mooi. Ze gebruikt een beetje lippenstift en kleurt haar wangen bescheiden. Eens hoor ik onze pastoor op de preekstoel tekeer gaan tegen die slechte vrouwen die zich opmaken met een lippenstift en met poeder op hun wangen. Als kind begrijp ik wel dat dit zeker onzin is. Als er iemand is die *enkel goed* is dan is dat niet Paula. Ze past af en toe op ons als vader en moeder weg zijn. Neef Jean is de enige in de familie die gaat 'studeren'. Via de Mulo zal hij voor een Middenstanddiploma gaan en dat komt er ook van. Wanneer ik bij tante Leen logeer is neef Jean een jaar of 14. Hij is een verkenner

en weet alles van het bos, bosbessen, molens, een vijver, en grondwater dat zuiver is. Je kunt het drinken. Als ik straks 10 ben zal ik ook verkenner worden, in de Kakert, een kerkdorp bij Schaesberg. Daar is 'de eerste groep woudlopers' opgericht. Elke week komen we bij elkaar. Meestal zijn we in de bossen, aan de rand van de Brunsummerhei. Neef Jean is daar dan vaandrig!

Om in de Kakert te komen moet je van Schaesberg weer omlaag. Een weg van ongeveer een km. Samen met een vriend heeft Jean een groep *woudlopers* opgericht. Wij zitten vooral in de bossen of op de hei. Elke week ga ik te voet naar beneden en twee tot drie uur later kom ik weer omhoog, in korte broek, en uiteraard met mijn stok. Een verkenner heeft een stok. En een korte boek. Ook in de winter een korte broek. Een verkenner is een verkenner. Het is een tocht van 30 minuten schat ik.

Onderweg omlaag, de Kakert in, zing ik altijd. 'Hoog op de gele wagen', bijvoorbeeld, of 'Kom mee naar buiten allemaal, dan horen wij de wielewaal.' Zingen maakt me blij. Ik ben door en door gelukkig.

Een stok is voor een verkenner trouwens wel belangrijk. Daar kun je je mee verdedigen! Bijvoorbeeld tegen een kwaadwillende hond. Ik weet natuurlijk niet wat dat is, maar een kwaadwillende hond bijt in wat hij het eerste tegen komt. Houd je de stok die je als verkenner natuurlijk altijd bij je hebt, voor je, dan heb je een verdediging. Eventueel kun je de hond dan ook nog een schop geven. Dan heeft hij zijn lesje geleerd en komt hij niet meer.

Die verkenners-stok maakt nog furore. Als de straten in onze woonwijk geasfalteerd worden, komt er langs de te asfalteren weg ook een echt trottoir, *schoetop* genaamd. Het ding wordt afgegrensd met een betonnen balkje. Daarachter komt dan gras. De grond is al gespuit. Ik loop door de straat. Komt er een klein hondje blaffend aangerend. Ik deins terug, zet mijn voet in de natte, pas omgespitte klei en glij uit, val. Vanuit het ouderlijk huis is dat gezien. Als ik onder de modder thuiskom zegt mijn vader fijntjes glimlachend: 'Jammer dat je

je stok niet bij je had!' Beetje gemeen, maar het is ook echte warmte. Ik ben net zo'n jongetje als hij was en dat vindt hij aandoenlijk, denk ik. Ik met mijn ijver!

Er zitten wel wat hobbels en bobbel, harde of zachte plekken in het leven van elke dag, maar de wereld van het geloven – dat is dan katholiek geloven in Nederland vlak na de barbarij van de 'tweede wereldoorlog' – de wereld van dat geloven is de wereld van mijn kindertijd. Vanaf de derde klas (nu groep 5) krijgen we de *grote katechismus*. Heel slim. Cijfertjes aan de zijlijn geven aan voor welke klas de vraag bedoeld is. Dat leer ik als de beste. Met Michael mijn vriend doe ik altijd een nooit afgesproken wedstrijd. We hebben allebei altijd een tien en dansen bijna, schouder aan schouder, het klaslokaal uit.

Over de kerk weet ik 'alles'. Op Witte Donderdag gaan de klokken naar Rome. Waarom naar Rome in 's hemelsnaam? Wie kan dat nu weten? En wie vraagt zoiets? Ze gaan in elk geval naar Rome. Elk kind op Schaesberg weet dat. Op Paaszaterdag komen ze terug, met de Paaseitjes die de volgende dag in de tuin liggen. Hoe dat kan is voor ons echt geen probleem. De paaseieren liggen er gewoon. Die hoeft je ook niet eerder te zoeken dan zondagmorgen, want eerder ligt er nog niks.

Zo rond is mijn wereld, eindeloos veel verder dan mijn herinnering gaat. Een wereld ook die ik met velen deel. Met buurmeisje Emmy ga ik ook regelmatig mee naar het kerkhof om bij het graf van haar oma te bidden. Het was een lieve oma zegt Emmy altijd, en zij mist haar oma. Ik voel haar verdriet.

Avondgebed, rozenkrans, zeker in de Meimaand, de Mariamaand, bidden aan tafel, een kruisje met wijwater als je het huis uit gaat.

De kerk en geloven is zoiets als een grote ruimte, mijn wereld. Ze hoort bij mij. Ik kom er iedere dag. Het is mijn thuis. Ik zie datzelfde dertig jaar later, rond 1980, nog aan mijn kinderen. We zijn in het voormalige Joegoslavië. Je verstaat niets. David, onze zoon, net vier, zegt 'dat de mensen niet kunnen praten'. Maar

in welke kerk we ook met onze drie kinderen komen, Piran, Poreč, voor hen zijn kerken 'even thuis komen'. De kerk is een vertrouwde omgeving. De heilige ruimte dempt het geluid van buiten. Het felle zonlicht verstilt. In de kleurrijke grote ramen spat de brandende hitte uiteen in koelte en geborgenheid. In de strepen licht klimt altijd stof en tijdens een feestelijke dienst, krult de wierook weldadig rijk omhoog. De kerk is een vertrouwde, veilige plaats, ook als het in de winters van mijn jongste jeugd ijzelt en de altijd vertrouwde grond opeens spekglad is. Rond 1950 komt dat werkelijk nog voor.

Nooit loop ik langs de kerk zonder *geloofd zij Jezus Christus* te zeggen of te denken. Ik weet precies waar ik dat zeg. Dat is de plaats in de muur, waar aan de andere kant, voor in de kerk, het tabernakel staat. De meester heeft dat eens gezegd. Ik vind het mooi. Uiteindelijk is Jezus ook maar alleen. Als ik nu langs die kerk loop voel ik die gewoonte nog altijd. Dat valt niet te deprogrammeren. Ik heb daar ook geen behoefte aan. Een mens kan slechtere dingen doen.

Door de week is bij ons in de kerk een hoogmis heel gewoon. Een hoogmis? Een hoogmis is een gezongen mis. Vlak voordat de mis begint komt de koster uit de sacristie. Hij loopt door de kerk, half gebogen, vaak lichtjes kuchend. Achter in de kerk loopt hij de trap op naar boven. Hij gaat achter het orgel zitten. Je hoort een diepe zucht: het orgel krijgt lucht. Hij trekt een paar pijpen uit of duwt ze in – ik ken de termen niet. De koster zingt over onze hoofden heen de ruimte in. Eerst het *introïtus*, daarna het *kyrie*. De eerste keer zingt hij het voluit. Daarna twee keer reciteren. Dat zangplan speelt hij drie keer want *het Kyrië* is nog: 3 keer *Kyrië*, drie keer *Christe* en weer drie keer *Kyrië*. Drie keer vanwege de Vader, de Zoon en de Heilige Geest. Dat God zich over ons ontfermen moge. Het staat voor mij vast dat Hij dat doet en zal doen. Alles is in het latijn. Pas later blijkt *Kyrië eleison* 'toevallig' Grieks te zijn. De eenvoud zit gecompliceerder in elkaar dan ik denk. Later zing ik op zondag tijdens het lof, met de koster. Ik vind dat geweldig, zingen in die grote ruimte!

Misdienaar ben ik niet, ben ik jammer genoeg ook nooit geweest. Ik voel nog hoe fijn ik dat gevonden zou hebben, een eer. Maar ik heb altijd het gevoel dat het meer iets is voor Jantje van de burgemeester is, of voor 'de zonen van de apotheek'. Nooit speel ik *misje* of *pastoor*. Dat speel je ook niet!

De kerk hoort bij mijn wereld maar is daar niet het verlengde van. De kerk is voor mij een andere, een hoge en grote wereld. Een wereld apart. Iets heiligs. Dat blijft mijn hele leven zo, ook wanneer ik er later, bij het komen van de vragen, met mijn verstand *niets* meer bij *voel* of *weet*. Dat 'weten' hoeft ook niet, vind ik. 'Weten' is een greep hebben op, en daar is hier geen plaats voor en geen sprake van. Het is niet van mij. Het is er vóór mij, een aanbod of een geschenk. Geloven gaat vooraf aan mij als begin of oorsprong van mijzelf, is er voor ik 'ik' ben, voor ik denk en spreek. Het heilige is voor mij een reserve-wereld, een tegoed. Ook in de korte tijd dat ik als priester dienst mag doen: voor mij blijft de liturgie absoluut heilig. God is daarin dichter bij ons dan wij het kunnen voelen.

Van kinds af aan gebruik ik de tijd die ik krijg – niet de tijd die mij overkomt maar de tijd waarover ik beschikken kan, die ik heb, – om die kerkelijke wereld tot mijn wereld te maken. De wereld van het geloven die zich voor mij opent, die zich om mij heen en in mij voltrekt, voor mij is dat de grote wereld, een goede wereld. Daar wil ik wonen. Samuël hoor ik op school, is kind aan huis bij de Ark van het Verbond. Dat is mij niet vreemd. Samuël is bevoorrecht. Ik voel me bevoorrecht wanneer ik met de grote mannen uit de buurt mee mag doen om de lopers voor de processie te maken. Lopers van gekleurd zand. We kleuren dat zelf. 'De kerk', zo vaag als dat klinkt, is voor mij een heilige, goede wereld. Eigenlijk is dat nog steeds zo. Al is die wereld zeer veranderd en ben ik in elk geval ook een ander geworden, de kerk is een, ja, geschenk voor mij.